

Bilim-Kurgu Sinemasında Şiirsel Bir Deneme: Solaris

A Poetic Essay in Science Fiction Cinema: Solaris

Mehmet Utku Şentürk ¹

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

Gönderim Tarihi: 20.04.2021 | Kabul Tarihi: 30.05.2021

Özet

Polonyalı bilim kurgu yazarı Stanislaw Lem'in 1961'de yazdığı romandan uyarılma olan "Solaris", Solaris gezegeninin yörüngesindeki bir uzay istasyonunda yaşanan doğaüstü olayların ve insanların hayalleriyle vicdan muhasebeleri üzerine bir bilim-kurgu. Stanislaw Lem, bilim kurgu edebiyatına hâkim olan Amerikan ekolüne karşı farklı bir söylem geliştirerek bilim kurguda "yeni dalga" ya da "sol bilim kurgu" olarak adlandırılan ekolün öncüsü olmuştur. Solaris ise, Stanislaw Lem'in "Magnum Opus" u yani başyapıtıdır. Amerika'nın uzayı fethetme süreci içinde bir anti-tez olarak yazılan Solaris, Sovyetler Birliği'nde olağanüstü bir ilgiyle karşılaşmıştır. Hayatı bir yansıma, bir rüya olarak yakalayıp yeni bir film diliyle aktarabilmeyi başarmış aynı zamanda bir şair, bir felsefeci de olan yönetmen Andrei Tarkovsky işte bu dönemde Lem'in başyapıtı Solaris'i filme çekerek sinemaya da bir başyapıt kazandırmıştır.

Anahtar Sözcükler: Solaris, Andrei Tarkovsky, Stanislaw Lem, Şiirsel Sinema, Film

Abstract

"Solaris", an adaptation of the novel written by the Polish science fiction writer Stanislaw Lem in 1961, is a science-fiction about the supernatural events taking place in a space station orbiting the planet Solaris and the conscience of human dreams. Stanislaw Lem developed a different discourse against the American school, which dominates science fiction literature, and became the pioneer of the school called "new wave" or "left science fiction" in science fiction. Solaris, on the other hand, is Stanislaw Lem's "Magnum Opus", that is, his masterpiece. Written as an anti-thesis during America's conquest of space, Solaris met with extraordinary interest in the Soviet Union. Director Andrei Tarkovsky, who was also a poet and a philosopher at the same time, managed to capture life as a reflection, a dream and convey it in a new film language, at this time, he brought Lem's masterpiece Solaris to a masterpiece by filming it.

Keywords: Solaris, Andrei Tarkovsky, Stanislaw Lem, Poetic Cinema, Movie

Giriş

Andrey Arsenyeviç Tarkovsky, sinema tarihinin önemli yönetmenlerinden biridir. Sergei Paradzhanov'la birlikte Glasnost öncesi kuşağın en iyi yönetmeni olarak kabul edilir. Şiirsel sinemanın önde gelen isimlerindedir.

Tarkovsky uluslararası sinema arenasında, ilk uzun metrajlı yapımı olan Ivanovo detstvo (İvan'ın Çocukluğu, 1962) ile dikkatleri üzerine çekti ve Venedik Film Festivali'nde büyük ödül kazandı. II. Dünya Savaşı yıllarında on iki yaşında bir casusun hikâyesini anlatan bu ödüllü film, ikinci yapımı için otoritelerde büyük bir beklenti oluşturdu.

İkinci filmi Andrei Rublyov (Andrey Rublev, 1969), 1971'e kadar Sovyet yetkililerce yasaklanmış olarak kaldı. Cannes Film Festivali dâhilinde, ödül almaması için kasıtlı olarak festivalin son günü sabah saat 4:00'de gösterilmesine rağmen bir ödül kazanmayı başardı. 1972'de ünlü bilimkurgu yazarı Stanislav Lem'in aynı adlı romanından uyarlanan Solyaris (Solaris), Stanley Kubrick'in 2001: Bir Uzay Des-tanı'na Sovyetlerin cevabı olarak görüldü ancak Tarkovsky bunu hiçbir zaman kabul etmedi. Solaris gezegeninin yörüngesindeki bir uzay istasyonunda yaşanan doğaüstü olayların ve insanların hayalleri ve vicdan muhasebeleri üzerine derin bir gerilim-bilimkurgu filmi olan Solaris, diğer yapıtlarına göre daha rahat bir şekilde seyirciyle buluştu.

1 “İnsanlığı Utanç Kurtaracak!”

Stanislav Lem'in aynı isimli romanından uyarlanan Solaris'in çekirdeğinde, tuhaf olayların yaşandığı ve bu olayların hiçbir rasyonel açıklamasının yapılamadığı bir gezegen olan Solaris vardır. Solaris evreni sislerle örtülü bir gezegendir. Bu gezegen tuhaf bir okyanusla kaplıdır ve bu tekinsiz okyanus düşünebilen, hareket eden, algı yaratabilen, “omnipotent” bir varlıktır. Kendini “keşfe” gelen insanoğluna, onların geçmişinden ve bilinçlerini oluşturan vicdanlarından birer ziyaretçi göndererek onları anlamaya çalışır. Bu dışsal varlık adeta insanı anlamının yolunun onun kalbinden ve vicdanından geçtiğini anlamıştır.

Solaris Film Afışı

Solaris'ten Bir Sahne

Konusu itibarıyla sinemanın varlığını da bize düşündüren film, bir sanrı üzerine kuruludur. Solaris'teki uzay üssüne gizemli olaylara bir açıklama getirmek üzere giden psikolog Kris Kelvin (Donatas Banionis), üsse vardığında kendisi de açıklayamayacağı deneyimler yaşar (Tan, E. 2019).

Kelvin, Solaris'e gidince neredeyse terk edilmiş bir uzay üssüyle karşılaşır. Kimse kendisine kapıyı bile açmaz. Uzay üssünde bulunan Dr. Snaut ve Dr. Sartorius kendisini odalarına almak istemezler, çünkü odalarında Kelvin'e göstermek istemedikleri bir şeyler vardır. Kelvin Snaut'un odasında dev bir beşikte sallanan, suretini göremediği dev bir bebek, Sartorius'un odasında da bir cüce görür.

Bu arada Snaut'tan, üsteki diğer mürettebat, aynı zamanda Kelvin'in de yakın arkadaşı olan Gabarian'ın intihar ettiğini öğrenir. Üssün koridorlarında gördüğü ergen bir genç kıızı takip ederek Gabarian'ın cesedinin saklandığı soğuk hava deposuna ulaşır. Gabarian'ın odasını bulur, Gabarian intihar etmeden önce kendisi için bir video kaydetmiştir. Gabarian'ın videosunda da o mavi elbiseli ergen kıızı görür. (Arıcan, 2020) Bir sanrı evrenine hazırlayan bu uyarı sonrasında Kelvin, bir uykuya dalar ve uyandıktan sonra aslında ölmüş olan karısı Hari'yi (Natalya Bondarchuk) görür (Tan, 2019).

Snaut'un odasında gördüğü dev bebek, Sartorius'un yanında gördüğü cüce, mavi elbiseli ergen kıızı ve Hari aslında hiçbirinin bu uzay üssünde olmaması gerekir, hepsi büyük bir beyin olan ve bir okyanustan oluşan Solaris gezegeni tarafından gönderilmiş konuklardır. Solaris gezegenindeki okyanus, ekibin okyanusu anlamaya çalışmasına karşılık olarak, okyanus da onların içinden vicdanlarında onarılmaz yaralar açan konuklar gönderir ve kendileriyle hesaplaşmalarını sağlar. Kelvin de eski karısıyla ayrıldıkları noktada ona intihar etmeden geri dönmediği için büyük pişmanlık yaşamaktadır. Tekrar uyuyup uyandığında, Hari'yi tekrar karşısında bulur. Onu yalnız bırakıp, Snaut'la görüşmeye gidecektir ancak Hari arkasından kapıyı parçalayarak ve kendisi de oldukça ağır yaralanarak çıkar. Ama bir-iki dakika içinde yaraları hemen iyileşir, sonuç olarak bir insan değildir ve Sartorius'un da açıkladığı gibi insan gibi atomlardan değil, nötronlardan oluşmaktadır. Snaut ve Sartorius kendilerine gelen konukları gizlerken, Kelvin, Hari'yi Snaut ve Sartorius'la karısı olarak tanıtır, karısını artık yalnız bırakmayı hiç istememektedir.

Tarkovski'nin bu filmde esas ilgilendiği nokta işte bu vicdan ve insanın kendisiyle hesaplaşması meselesidir. Gabarian'ın dediği "insanlığı utanç kurtaracak!" sözleri de aslında belki de filmin merkezini oluşturur. (Arıcan, 2020).

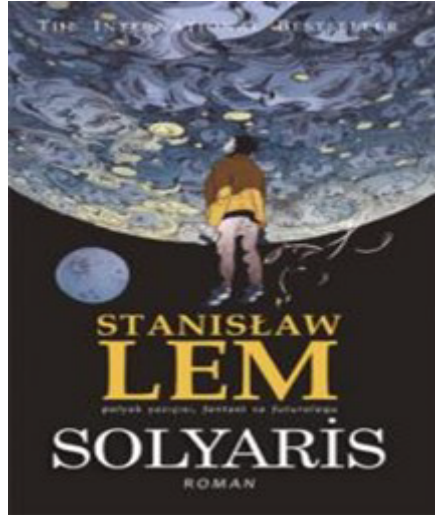
Solaris, sanatsal gerçeklik olarak nitelendirilen kavramın görüldüğü ilk film olarak tanımlanabilir. Aynı zamanda tüm Tarkovski filmlerinde olduğu gibi şiirsel bir anlatıda göze çarpmaktadır.

2 . Uzayı Fethetmek

"Uzayı fethetmek falan istemiyoruz aslında. Dünyayı durmadan genişletmek istiyoruz. Diğer dünyaları istemiyoruz, bir ayna istiyoruz sadece." Hayal kırıklığına uğramış ve paranoyak Dr. Snaut (Yuri Yarvet) tarafından dile getirilen bu sözler, Andrei Tarkovsky'nin 1972 tarihli başyapıtı Solaris'in varoluşsal krizini ve korkutucu hakikatini basit ama etkili bir şekilde özetlemektedir. Yalnız, yarı yarıya terk edilmiş bir uzay istasyonunda ve en az onun kadar esrarengiz sözde bir gezegende geçen Solaris, insanın narsizmine dair diğer bütün dünya dışında geçen filmlerden daha derinlemesine bir inceleme fırsatı sunmaktadır.

Uzayı fethetme güdüsüyle Isaac Asimov öncülüğündeki Amerikan ekolü bilim kurgu edebiyatına karşı bilim kurguda "yeni dalga" ya da "sol bilim kurgu" olarak adlandırılan ekolün öncülerinden Stanislaw Lem, Solaris ile Amerikan ekolüne karşı bir alternatif bir anti-tez sunmaktadır. Uzayı, evreni fethetmek değil anlamak temel amaçtır.

Tıpkı diğer kitapları gibi Solaris de salt bir bilimkurgudan daha fazlasıdır. Düşünsel bir yapının üstüne kurulmuş kurgusu, kitaptaki her cümlesi ile okuyana hayal gücünün engin sınırsızlığını tanır. İnsanın toplumsal düzen içindeki rolünden ve algısından; dini ve öğretilerle gelmiş kalıplarına kadar her durumu, düşünceyi sorgular. Bunu yaparken ironiyi ve bilimkurgu öğelerini kullanarak, okuyanın felsefi cümleler havuzunda kaybolmamasını sağlar.

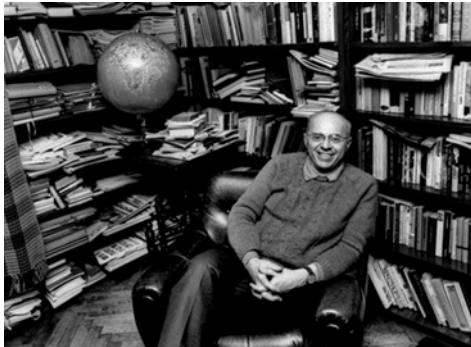

Solaris Roman Kapağı

Solaris'in başlangıç noktası asıl olarak varoluştan başlar. Çünkü bütün soruların kaynağı orasıdır, bütün soruların cevabının orada olması gibi. Lem'in 1961 yılında yayımlanan Solaris'i; dünyadan uzakta bir gezegendir ve bu gezegenin yörüngesindeki bir uzay istasyonunda bilim adamları, Solaris'i anlamak ve insanlığa katkı sağlamak adına türlü deneyler yaparlar. Solaris'i keşif ile ortaya çıkan çeşitli doğaüstü olaylar karşısında, insanın hayal gücü ve vicdan muhasebeleri hem psikolojik hem de felsefi boyutlarda, belli bir grup üzerinden, toplumsal bir çıkarım yapabilecek şekilde kurgulanır (Solakoğlu, A. 2011).

3. Stanislaw Lem Versus Andrei Tarkovsky

Bu dev kitap aynı zamanda üç kez sinemaya uyarlandı. 1968'de bir Sovyet televizyon filmi olarak Boris Nirenburg tarafından çekildi. Sonra 1972'de Andrei Tarkovsky tarafından da bir uyarlaması yapıldı. 2002'deki en yeni uyarlamanın yönetmenlik koltuğuna Steven Soderbergh, yapımcılık koltuğuna ise James Cameron oturdu.

Stanislaw Lem

Andrei Tarkovsky

Lem, bu üç film hakkında da oldukça olumsuz görüşlere sahipti. İlk yapım kitaba sadakat konusunda en önde olsa da, kalitesiz ve oldukça vasat bir film. 1972 yapımı ise bir sinema dâhisi olarak kabul edilen Tarkovski tarafından çekilmişti. Bu üç seçenek arasında, 1972 versiyonunun daha çok bilindiğini söyleyebiliriz. Lakin Lem, filmleri hiç beğenmemişti. Tarkovsky'nin çektiğini bile. Bunun sebebini hakikatli bir eleştiri ile açıklıyor. Ona göre çekilen filmler Solaris gezegeninin dünya-dışı gizemini tasvir etmekte başarısız kalıyordu. Edebiyatın sinemaya karşı olan gücü de aslında burada gösteriyor kendini. Milyon dolarlık setlerde elde edemeyeceğiniz manzarayı, beş bin kelimelik bir hikâyede yaratabilirsiniz, gerisi tahayyüle kalıyor.

Lem, Tarkovsky tarafından çekilen Solaris için şunları söylemişti:

“Bu uyarlama ile alakalı en temel iki eleştirim var. İlk olarak Solaris dünyasını görmek isterdim; lakin yönetmen filmin sinematik anlamda hafifletilmiş bir iş olduğunu söyleyerek bunu reddetti. İkincisi, Tarkovsky’ye tartışmalarımızdan birinde söylediğim gibi, çektiği film Solaris değildi aslında, Suç ve Ceza’ydı. Filmde tüm gördüğümüz şey şu aşağılık Kelvin’in zavallı Hari’yi nasıl intihara sürüklediği ve ardından onun yeniden beliren akla sığmaz görüntüsü ile güçlenen vicdan azabıydı. Hari’nin sonraki defalarda beliren görüntülere dair fenomenizm bana göre Kant’ın ta kendisinden alınmış bir örnekleme idi. Çünkü burada nüfuz edilemeyen öteki olarak “kendinden şey” var. Oysa benim romanımda bunlar tamamen farklı bir biçimde yönetilmişti. Ancak şunu da söylemeliyim ki, ikinci bölümün 20 dakikası dışında filmi izlemedim; ama yine de senaryoyu gayet iyi biliyordum. Çünkü Rusların yazar için ekstra bir kopya çıkarmak gibi gelenekleri var.” (Sultanzade, Z. 2019).

Tarkovsky’i 1970 yılında yaptığı bir röportajda neden Solaris’i filme aldığını şu sözlerle açıklar: “Her şeye rağmen son noktaya kadar giden bir kahramana ilgi duyuyorum. Çünkü ancak böyle bir insan zafer kazandığını iddia edebilir.”

Yönetmenin 1972 yılında kameraya aldığı bu edebiyat uyarlamasından önce, çektiği uzun metrajlı iki filminden; İvan ve Andrey’de de benzer bir ana karakter çizgisi görürüz. Kendi güvenliklerini hiçe sayarak, her şeyi yapan, ahlaki olarak kendini sorgulayan, kaderleri ve istekleri arasında kalmış bu karakterler, Tarkovsky’nin anlatmak istediği; bireyin kendiyile olan mücadelesini, engel tanımazlığını, hem inanç hem de ahlaki olarak dönüşümlerini simgeler.

Filmde Tolstoy ve Dostoyevski’nin sözlerinden yapılan göndermeler, filmin şiirsel niteliğini güçlendirirken vermek istediği mesajı da ortaya çıkarır. “İnsanın insana ihtiyacı vardır.” Kelvin, filmin sonlarına doğru insanı ve utancını sorgularken; insanın kurtuluşunun utancında olduğunu söyler. Bunda Hari’nin intiharı ve Kelvin’in içine düştüğü boşluk önemli etkenlerdir. Bir amaç için Solaris’e gönderilmiş Kelvin, hiç ummadığı durumlarla bu gezegende karşılaşır ve gemideki diğer bilim adamlarının aksine, Solaris’i yok etmek için çabalamaz, onu anlamaya çalışır çünkü sevdiği kadını geri kazanmak ister.

Solaris’ten Bir Sahne

Lem, kitabın Tarkovsky’nin fikirleri için bir bahane olduğunu söylemiştir. Keza Tarkovsky de Lem’den gerçek bir kozmik yolculuğun olmadığı bir film çekmek için izin istemiş, lakin Lem de bunu kabul etmemiştir. Sonuç olarak, ortak bir hikâye üzerinden farklı fikirleri savunan, benzer ama birbirinin aynası olmamış iki sanat eseri ortaya çıkmıştır (Solakoğlu, A. 2011).

Sonuç

Lem'in romanında Solaris Gezegeni düşünen bir varlıktır. Tüm roman Solaris'i keşfetme ve anlamaya dayalıdır. Hatta öyle ki Solaris bir bilime dönüşür. Bu anlamda kolay kolay hiçbir film romanı aslına sadık bir şekilde uyarlayamaz. Sinema perdesinde Solaris gezegenini bir varlık, bir kişilik olarak yansıtmak mümkün değildir. Sırasıyla Boris Nirenburg, Andrei Tarkovsky ve Steven Soderbergh tarafından sinemaya aktarılan üç uyarlama da tam anlamıyla romana sadık kalmamıştır. Ancak romanın ana temaları arasında yer alan bilime bakış açısında Tarkovsky'nin uyarlamasıyla roman arasında bir benzeşme mevcuttur. Amerikan ekolü bilim kurgu edebiyatında yer alan uzayı fethetme güdüsü aydınlanma sonrası Batı kültüründe yer alan kolonyalist bakış açısının ve günümüz kapitalist sistemi ile ortaya çıkan emperyalizmin bir tezahürüdür. Ancak "yeni dalga" ya da "sol bilim kurgu" olarak adlandırılan ekolün sembol isimlerinden birisi olan Stanislaw Lem'in Solaris romanında aydınlanmanın üstten bakışı, rasyonalizmin bilimsel tutuculuğu altüst edilmektedir.

Roman ve filmin ana kahramanı psikolog Kris Kelvin gezegene gitmiş ve dengeleri bozulmuş bilim insanlarına yardımcı olmak üzere gönderilmiştir. Ve o diğerleri gibi Batının, çıkarımları koşulsuz bilgi, akıl ve mantığa dayalı kararlarıyla şekillenmiş uygarlığının bir temsilcisi olarak oraya gidecektir. Ancak orada, alışkın olduğu bu nesnel bilgiye dayalı pozitivist bilim anlayışına karşın çok daha öznel deneyimlerle sınanacak farklı bir deneyim yolu ile karşılaşılacak, kesin bilgiyle açıklanamayacak, mutlak kanıtlara dayandırılmayacak bambaşka bir "evren" algısıyla karşılaşacaktır. Bu evren, insan merkezli ve insan biçimci altyapı üzerinden şekillenmiş akıl ve bilim algısıyla "rasyonel bir açıklama" ile anlaşılacak denli farklı ve tekinsiz bir dışsal varlık (okyanus imgesiyle sembolleşen omnipotent bir yaratıcı-varlık) ile şekillenmiş ve dışarıdan gelen insan türüne virüs gözüyle bakılan bir alandır.

Kaynakça

- Arıcan, C.(2020). İnsanlığı Utanç Kurtaracak — Solaris (A.Tarkovski) Film Eleştirisi <https://medium.com/t%C3%BCrkiye/i%CC%87nsan-l%C4%B1%C4%9F%C4%B1-utan%C3%A7-kurtaracak-solaris-a-tarkovski-film-ele%C5%9Ftirisi-c1fd5693bcae> 08.04.2020.
- Bazarslan, S.N. (2011). SOLARİS / Solyaris / 1972 / Andrei Tarkovsky. <http://www.derindusunce.org/2011/01/22/solaris-solyaris-1972-andrei-tarkovsky/> 22.01. 2011
- Bornstein, T. B. (2011). Filmler ve Rüyalar. Çev. Cem Soydemir, Metis Yayınları: İstanbul
- Çakır, U.C. (2018). Bir Tarkovsky Şaheseri: Solaris. <https://www.bilimkurgukulubu.com/sinema/bir-tarkovsky-saheseri-solaris/> 24.02.2018
- Ginavito, J. (2009) Şiirsel Sinema - Andrey Tarkovski. Çev. Ebru Kılıç, Agora Kitap: İstanbul.
- Lem, S. (2004) Solaris. Çev. Mehmet Aközer, İletişim Yayınları: İstanbul.
- Özcan, B. (2016). Tarkovski'ye göre Bilim Kurgu ve Solaris <https://barisozcan.com/tarkovskiye-gore-bilim-kurgu-solaris/> 26.06.2016.
- Solakoğlu, A. (2011). Solaris Dosyası <https://eksisinema.com/solaris-dosyasi/> 30.06.2011.
- Sultanzade, Z. (2019). Stanislaw Lem'in Solaris Filmlerine Dair Görüşleri. <https://www.bilimkurgukulubu.com/sinema/sinema-uzerine/stanislaw-lem-in-solaris-filmlerine-dair-gorusleri/?fbclid=IwAR3JS5vswnd13kShFNyOQ-NcsEGWYMNqYm4aK39UOLJiOd8rfkk83lm0r2o> 28.07.2019
- Tan, E. (2019). Solaris. <https://filmloverss.com/solaris/> 15.06.2019.
- Tarkovsky, A. (1994) Zaman Zaman içinde. Çev. Seda Kervanoğlu, Afa Yayıncılık: İstanbul.
- Zizek, S. (2014) Tarkovski; İçsel Uzamdan Gelen Şey. Çev. Mehmet Oznur, Encore Yayınları: İstanbul.